

316.72
81'255.4:316.7

Albina Plojović

KULTURA I PREVOĐENJE

Sažetak:

U najširem smislu riječi, termin kultura odnosi se na čitav niz oblasti i djelatnosti iz života određene, veće ili manje zajednice. Svaki narod ima svoju kulturu, a svaka kultura je različita, tako da kultura često postaje problem prevođenja. Nije samo dovoljno poznavanje jezika za uspješnu komunikaciju, već se ovaj rad bavi i kulturološkom kompetencijom prevodioca. Cilj je da se u prevođenju pojmova tuđih kultura ne izgubi smisao rečenice i veza između dve kulture.

Ključne riječi: kultura, prevođenje, kulturološka specifičnost, kulturološke konotacije.

UVOD

Prevođenje sa jednog jezika na drugi jezik predstavlja složen proces prenošenja sadržaja izraženog jednim kodom na drugi kod. Takvo prenošenje obuhvata više dimenzija – od jezičkih do socio-kulturoloških, pa predstavlja jedno od mjesta gdje se ukrštaju jezici i sa njima povezane kulture. Upravo zbog toga se može govoriti ne samo o jezičkoj nego i o kulturološkoj kompetenciji prevodioca. U najširem smislu riječi termin kultura se odnosi na čitav niz oblasti i djelatnosti iz života određene, veće ili manje zajednice. Iz tog razloga što je svaka kultura različita, u prevođenju često dolazi do odstupanja, jer ne postoji adekvatan prevod za svaki termin jedne kulture. Prevod sa jednog jezika na drugi zahteva pronalazak adekvatnog rješenja za specifične termine iz oblasti prevođenja. Prevođenje je umjetnost. Kulturološka kompetencija prevodioca predstavlja bitan segment u cjelokupnom procesu prevođenja.

KULTURA

Termin kultura ima latinski korijen. Osnov može da se vidi u izrazu *cultus* (u smislu gajenja, obrade polja), *colere* (njegovanje, gajenje, obrađivanje) ili *cultura* (u smislu obrade polja). Vremenom je termin kultura evoluirao i dobija metaforički smisao od *kulture zemlje* se prenosi na *kulturu duha*, od *obrade polja* na *obrađivanje, kultiviranje duha*, kako se navodi u knjizi „Kulturologija“ od Sretena Petrovića (2005). Metaforički smisao izraza: *animi culti, cultura animi, cultus litterarum* svoje porijeklo vode od zanimljivih ukazivanja rimskog filozofa Cicerona u njegovom djelu *Raspirave u Tukulu*. Primjetio je da kao „što ne donosi ploda svako polje koje je obrađeno“ isto tako „ne donose ploda ni svi obrazovani duhovi“. Dakle, kao što polje, ma koliko bilo plodno, ne može dati ploda bez obrade, tako ne može ni duh bez nauke. A obrada duha, to je filozofija (*Cultura... animi philosophia est...*). (Petrović, 2005:9)

Vajt je zaključio da čovjek nije taj koji kontroliše kulturu, nego je obrnuto, neminovno ga je vodio do kulturnog determinizma, do kulturalističke koncepcije koja ide tako daleko da odbacuje pomoć antropologije, psihologije i sociologije u proučavanju kulture. (Božovic, 2006:9) Vajt tvrdi da se kultura kao kreacija i „priraštaj“ vrijednosti ne može realizovati bez pojedinca, bez stvaralačke ličnosti. Navodi se dalje u knjizi, da nastojanje da se odnos kulture i društva vidi kao odnos dominacije podređivanja, dovodi u pitanje relativnu samostalnost i specifičnost kulture u odnosu na društvo. Tendencija koja nastoji da dokaže apsolutnu zavisnost kulture od društva bez ostatka toliko je sporna da je ne vrijedi osporavati. (Božovic, 2006:10)

U traganja za cijelovitim određenjem kulture ne bi trebalo zaobići ni poljskog teoretičara Zigmunda Baumana koji tvrdi da se u kulturi svake ljudske zajednice i svakog njenog pokoljenja, skuplja sve najvrijednije kao „selekcioniisan kompleks iskustva“. Tu bi trebalo prepoznati smisao buđenja usnule tradicije, naročito tamo gdje je ona bila prepuštena zaboravu savremenika ili

ideološki učutkana. (Božovic, 2006:12)

Pri razmatranju mogućnosti definiranja kulture, Antonjina Kloskowska ulaže veliki napor da je odrijedi oslanjajući se na semiotički kriterij. Jezik se, kako Kloskowska navodi, javlja kao bitan činilac pomoću kojeg čovjek uspostavlja vezu s drugim ljudima, savlađuje stvarnost i gradi novu sredinu. Ona kulturu deli s obzirom na karakter ljudskih ponašanja, ciljeva i sredstava tog ponašanja. Kultura u užem smislu odnosi se na neposrednu i simboličku kulturu. (Božovic, 2006:12) U određivanju kulture E.V. Sokolov u spisu *Kultura i ličnost* ističe da se ona ne izražava samo kao "objektivan fenomen" nego i kao odnos čovjeka prema prirodi, društvu i sebi samom. Stvaralaštvo je determinirano društvenim uslovima, ali je isto tako i rezultat ljudske slobode, forma samopotvrđivanja, samopokazivanja, razvijanja vidnih čovjekovih snaga. Sokolov vidi kulturu kao "samostalnu vrijednost". (Božovic, 2006:13)

Rejmond Vilijams u knjizi *Kultura i društvo* piše da je kultura nekad označavala duhovne vrijednosti, dok danas označava ceo čovjekov svijet i čitav život. Kao više dimenzionalna pojava, kao nosilac saznanja, uvjerenja, pogleda, načela, vrijednosti i vjerovanja, kultura postaje najvažnija pretpostavka za polivalentnu komunikaciju među ljudima. To je jedan od razloga što se danas bliže određenje kulture ne može vezivati za "humanističku" i "duhovnu" kulturu, jer se tada ostaje u tradicionalnim iskustvima i u tradicijskim saznanjima. (Božovic, 2006:13/14) Johana Huizingem u svojoj studiji *der Mensch und die Kultur (Kultura i čovjek)* iznosi da je čovjek kultura i da se kultura može oživotvoriti u ličnosti, jer samo ličnost može biti posuda kulture.

Edgar Moren polazi od stanovišta da se kultura ne sme posmatrati ni kao koncept ni kao indikativno načelo, već kao način doživljavanja globalnih problema, pošto sve postaje neumitni deo globalnog procesa. U časopisu *Communications*, 22/1974. godine definira kulturu kao informaciono-organizacionu sferu, koja obezbjeđuje i održava ljudsku, individualnu i društvenu složenost – izvan nivoa spontane složenosti, koja bi nastala iz društva kada bi ono bilo lišeno tog stečenog informaciono-organizacionog iskustva. (Božovic, 2006:14) Definicija kulture, koja se koristi za moderna društva, naprotiv, odnosi se samo na znanja i na umjetničke izraze, smatra Moren. Definicija kulture koja se odnosi na arhaična društva, suprotstavlja se definiciji prirode upravo u smislu što kultura sadrži sve što nije genetski urođeno, što nije spontano organizovano i "prirodno". (Božovic, 2006:15)

Vermer definiše kulturu na sledeći način: „Kultura je skup svih normi ponašanja i konvencija jedne zajednice i rezultat ponašanja uslovljenim normama.“ (Veermer, 1990:36) U studiji *Tumačenje kulture* Kliford Gerc piše: "Bez čovjeka, naravno, nema kulture; ali isto tako što je još važnije, bez kulture nema čovjeka". (Božovic, 2006:15/16) Podsticajna je definicija Miloša Ilića, koji je kulturu odredio kao "skup svih materijalnih i duhovnih vrijednosti", koje su stvorene cijelokupnim čovjekovim pregnućem. Njeni "osnovni značajni" uspostavljaju se "u naporu za održavanje, produžetak i napredak ljudskog društva i pojedinca u njemu". Po Ilićevom mišljenju, kultura je i "najviši izraz čovjekovog stvaralaštva". A humanist je "osnovno načelo vrednovanja

i smisla kulture". (Božovic, 2006:16)

ELEMENTI KULTURE

Petrović, u svojoj knjizi "Kulturologija", navodi da se filozofi i sociolozi uglavnom slažu u tome da je bitno svojstvo čovjeka njegova mogućnost da stvara simbole, te ga valja odrediti kao *animal symbolicum*. Tako da se ovim svojstvom čovjeka, kako se dalje navodi, može razjasniti onaj "novi put što se otvorio čovjeku – put u civilizaciju". Citirane su reči Leslija Vajta koji navodi da se jedino čovjek služi simbolima; nijedno drugo biće to ne čini, da su upražnjavanjem simbolističke sposobnosti stvorili kulturu. Najprezentativnije simboličke forme su: umjetnost i mit, vjera i filozofija, jezik, i moralne vrijednosti. (Petrović, 2005:22)

Kako se u knjizi "Kulturologija" navodi, bez jezika i bez svjesne i praktične aktivnosti, uključujući tu i prvobitni oblik vjerovanja, čovjekov put u civilizaciju bio bi nemoguć. Jezik je jedan od prvih oblika ljudske simboličke aktivnosti. Prema Marksu jezik je isto toliko "star kao i svijest", tako da je jezik instrument izražavanja ali i konstituisanja u oblikovanja čovjekovih misli i osećanja. (Petrović, 2005:23) Vite tvrdi da je jezik samo deo kulture i prevođenje kao interkulturalno djelovanje otuda primarno interkulturalno djelovanje i tek u tome i jezičko djelovanje. Uostalom se verbalno i neverbalno djelovanje interakcije često ne može odvojiti. (Witte, 2000:201)

Jezikom kao naročitom simboličkom aktivnošću čovjek se služi da bi označio, imenovao, pojmovno izrazio predmete, bića i pojave, on predstavlja sredstvo komunikacije među ljudima i za usmjeravanje ljudske aktivnosti. Jezik se opisuje kao jedan od najznačajnijih simboličkih sistema bez kojeg čovjek nije u stanju da misli. (Petrović, 2005:23)

Znak i simbol u jeziku imaju zajedničku podlogu. Oboje predstavljaju materijalni predmet koji se može čuti, vidjeti i opipati. Čuje se, na primer, pisak lokomotive, vidi se penjanje živinog stuba u termometru, ali i takođe čujemo i sviranje himne - prilikom podjele različitih priznanja sporistima, kao što vidimo *Leonardovu Tajnu večeru* u dominikanskom samostanu u Milanu. Tako da smo u svim ovim slučajevima, u stanju da čulima primimo materijalne utiske spoljašnjeg svijeta, pisak lokomotive i sviranje himne, da vidimo sliku i penjanje žive u termometru. Kao primjer se u knjizi navodi "pisak lokomotive", jer istog trenutka kada smo registrovali zvuk, objelodanjuje se pristustvo lokomotive, koja je taj zvuk proizvela, tako da je pisak ili zvučni signal, neka zamena umjesto lokomotive. Ili kao drugi primjer, navodi se "porast živinog stuba u termometru" - izraz je faktičkog porasta temperature, bilo da je riječ o čovjekovoj telesnoj temperaturi ili temperaturi vazduha. U oba slučaja govorimo o znacima koji su prosta zamena nečeg drugog u prostoru i vremenu. Ti materijalni signali koji nas obaveštavaju o nekoj činjeničkoj datosti i tako usmjeravaju naše ponašanje.

Uostalom se navodi da se i psi lualice na pisak lokomotive udaljuju od pruge, kao i čovjek, budući da je zvuk lokomotive ujedno znak prisustva

same mašine i informacija o opasnosti. Tako da dolazimo do zaključka da bi neki materijalni znak, predmet ili zvučni signal postao simbol, on mora da se nalazi u jednom naročitom odnosu prema čovjeku. Čovjek mora imati psihičku dispoziciju intelektualnu, emocionalnu i voljnu, tj. biti u stanju da prilikom opažanja takvog materijalnog predmeta zamisli ili doživi jedan drugi, dublji za čovjeka mnogo značajniji smisao od onoga koji je znak, zvuk ili slika. (Petrović, 2005:23/24)

PISMO RANIH CIVILIZACIJA

Sumerisu su prvi narod koji je razvio sistem pisanja i to na tlu južne Mesopotamije. Sumersko pismo je bilo klinasto koje je vremenom prihvatio jedan broj drugih naroda. Među njima su se nalazili semitski osvajači Mesopotamije kao i Asirci koji su prihvatili sistemsku kulturu. Hetitsko hijeroglifsko pismo se također spominje, sastojalo se od 220 znakova. Pisali su se sa desna na levo. Neki su znakovi bili ideografski, drugi fonetski, a postojao je i izvjestan broj slogovnih znakova. Ovo pismo se razvilo kao imperijsko pismo po egipatskom uzoru. Navodi se da su kod starih Egipćana postojale dve vrste pisma; hijeroglifsko, koje se upotrebljavalo za natpise i zapise na spomenicima i hijeratsko pismo kao vrsta kurzivnog pisma u kojem je vremenom sve manje bilo slikovnih obilježja, a kojim su se pisali vjerski i svjetovni natpisi na papirusu. Egipćani se služe pismom već od trećeg milenijuma.

Najstariji primjeri kineskog pisma nalaze se na kostima i oklopima kornjača nađenim u Anijangu. Riječ je o predmetima koji su se koristili za gatanje za vreme vladavine dinastije Šang. Najraniji primjeri potiču iz 15. vijeka pre naše ere. Poznato je oko 2500 piktograma u doba dinastije Šang. Kineski znakovi savršeno odgovaraju prirodni kineskog jezika u kojem je svaka riječ potpuno zasebna celina i ne mijenja se u sintaktičkoj upotrebi: ista riječ može služiti i kao imenica, glagol i kao pridjev, u zavisnosti od toga kakav položaj zauzima u rečenici. (Petrović, 2005:39)

Bugarski, u svojoj knjizi „Uvod u opštu lingvistiku“ navodi da su prve slovenske azbuke (alfabete), izradili Ćirilo i Metodije i njihovi učenici prema grčkom uzoru u 9. i 10. vijeku. Na našoj teritoriji korišćena su druga pisma – *glagoljica* (verovatno prvo slovensko pismo), *bosančica* (vrsta ćirilice) i *arabica* (varijanta arapskog pisma prilagođena srpskohrvatskom) – ali su danas u upotrebi samo dva, ćirilica i latinica. Latinica je u raznim verzijama i najšire pismo.

U davna vremena pisalo se slikanjem i crtanjem ili urezivanjem na kameanu, glinenim pločicama ili kori drveća, a tek kasnije ispisivanjem znakova na papiru. (Bugarski, R. (2003) Uvod u opštu lingvistiku, str. 52/53; (e-book) Dostupno na: <http://de.scribd.com/doc/110641109/Ranko-Bugarski-Uvod-u-Op%C5%A1tu-Lingvistiku#scribd>; pristupljeno 24. 09.2014)

PREVOĐENJA

Jeziци se pre svega razlikuju jedan od drugog zato što su izraz različitih mentalno-kulturoloških okruženja i zato što u njima artikulišu različite regionalne i istorijsko-životne stvarnosti. Osnovu za razvoj prevođenja čini nastanak jezika pre 100 000 godina kao i nastanak pisma pre 5000 godina. O prevodu u kulturama van Evrope, odnosno Mediteranu je do sad veoma malo toga poznato. Također, ni istorija tumačenja nije puno istražena, a koja je sa sigurnošću starija od samog pisma i kulture koje nisu imale pismenu tradiciju i sa sigurnošću su zahtevale kulturnu razmenu. 247. godine p.n.e., nastala je Septuaginta, prvi prevod jevrejske Biblije iz hebrejskog na grčki jezik, koju je, kako legenda kaže prevelo 72 prevodioca za 72 dana. Oko 196. godine p.n.e., datira kamen iz Rozete, čiji je natpis svećenički dikret izvršen na dva jezika i tri pisma: egipatski u narodnom pismu i u hijeroglifskom pismu kao i u grčkom. Ovaj višejezični dokument pomogao je da se dešifruju hijeroglifi.

Iz ovog perioda dostavljeni su spisi iz teorije o govorništvu (retorski spisi). Istaknuta figura u istoriji prevoda je Jerom (331.-420. godine, posle nove ere), kojeg su kasnije proglasili svetim zaštitnikom prevodilaca. Od njega sastavljeni prevod Biblije, tzv. Vulgate, bio je najmerodavniji tekst za rimsko katoličku crkvu. U 9. i 10. vijeku, u Bagdadu su se naučni radovi prevodili sa grčkog na arapski. Vrijeme renesanse, koje je počelo u 14. vijeku u Italiji, obilježilo je sa svojim ponovnim, povećanim interesovanjem za tekstove antike uspon prevođenja koji je nastavio sa ojačanim pismenim širenjem znanja kroz razvoj štampe do reformacije. Mnogi reformatori su bili i prevodioci Biblije, a najpoznatiji na području gde se govori njemački jezik je svakako bio Martin Luter. (Prevedeno sa Wikipedia: „Übersetzung“; Dostupno na: <http://de.wikipedia.org/wiki/%C3%9Cbersetzung>; pristupljeno 06.09.2014)

Smilja Srdić u svojoj knjizi *Uvod u ranonovovisokonemački jezik* govori o Lutrovom prevodu Biblije i da se prevod Biblije vrijednuje kao jezičko remek-delo od trajne vrijednosti. Dalje navodi da su delovi Biblije prevođeni na njemački jezik još u doba Karla Velikog i da je do Lutera izašlo 14 integralnih prevoda na visokonjemačkom i 3 prevoda na niskonjemačkom jeziku, koji su ostali bez većeg odjeka. Navodi se da njih karakteriške veliko oslanjanje na liturgijski propisanu latinsku Vulgatu i doslovno prevođenje sa latinskog jezika. Izveštačeni njemački jezik iz ovih prevoda mogao je razumeti samo onaj ko je vladao latinskim. (Srdić, 2008:37)

Poznati ashab Selman el-Farisi je prvi preveo suru El-Fatiha na strani jezik u 7. vijeku. Prvi potpuni prevod Kurʾana bio je na perzijskom jeziku u 9. vijeku. Islamska tradicija navodi da su neki ajeti prevođeni za vrijeme Poslanika s.a.v.s., i to za vrijeme hidžre u Abesiniju. Ti prevodi su predočeni abesinskom negusu i bizantskom vladaru, Herakliju. 1936. godine bila su poznata 102 prevoda na strane jezike. Robert Keton, srednjovjekovni teolog, astrolog i arabist, prvi je preveo Kurʾan na latinski jezik. Pisac Aleksandar Ros prvi je preveo Kurʾan na engleski 1649. godine i to sa francuskog. An-

dre du Rujera je preveo Kur'an 1647.godine na francuski jezik. Prvi prijevod Kur'ana na Balkanu štampan je u Beogradu 1895. godine. Njegov autor bio je ljekar Mićo Ljubibratić. 1936. godine u Sarajevu se pojavio «Kur'an Časni» u prijevodu Džemaludina Čauševića i Muhameda Pandže. 1937. godine izašao je u Mostaru prevod Kur'ana Alija Rize Karabega. 1977. godine u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu izašao je prevod Kur'ana od Besima Kor-kuta. Devedesetih godina prošloga vijeka Kur'an je preveo i Mustafa Mlivo, a potom i dr. Enes Karić. (<http://islam-sunnet.blogspot.com/> pristupljeno: 10.02.2015.)

Tokom perioda romantizma mnogi intelektualci i teoretičari bavili su se prevodom, kao što su Johan Volfgang fon Gete, Fridrih Šlajermajer ili Vilhelm fon Humbolt. Gete smatra da je prevođenje mogućnost da se upozna strana zemlja i time i strana kulturu. Dodao je da „ako je jezik iskaz kulture onda se tuđi tekstovi teško prevode“. (Mikić/Kučić, 2004:48) Baladu "Hasanaginica" svijetu je otkrio Alberto Fortis 1774. godine, ali je put njenoj svjetskoj slavi prokrčio Gete prevodeći je s italijanskog na njemački. Potom su se njome bavila i druga čuvena književna imena, među kojima su i Herder, Puškin, Skot, Mickijevič, Nerval i Merime. (<https://hamdocamo.wordpress.com/2012/04/08/cija-je-bosnjacka-balada-hasanaginica/> pristupljeno:10.02.2015.)

Bugarski smatra da je najprihvatljivija Ivirova definicija, a to je da je prevođenje oblik komunikacije kod koga se neki vanjezički sadržaj, prethodno izražen u jednom jeziku, prenosi u neki drugi jezik. On naglašava da je jezik sredstvo komunikacije među ljudima i navodi da je posebno značajno da se kod prevođenja radi o prenošenju vanjezičkih sadržaja, što je pokazalo da je delotvornije govoriti o prekodiranju informacija u porukama i to najviše zbog toga što bi glavno mjerilo jedinične ili tekstualne ekvivalentnosti u onoj nužno ograničenoj mjeri, u kojoj se takva ekvivalentnost može postići između genetski, tipološki i kulturno manje ili više različitih jezika, bila upravo podudarnost izraženih značenja. (Bugarski, R. (1986) *Lingvistika u primeni*, str. 121; (e-book) Dostupno na: <http://de.scribd.com/doc/183511109/Bugarski-Ranko-Lingvistika-u-primeni-pdf#scribd>; pristupljeno 22. 09.2014)

KULTUROLOŠKA SPECIFIČNOST

Pojam kulturološka specifičnost se u nauci prevođenja upotrebljava isto toliko često kao i pojam kultura. Pojam kulturna specifičnost se koristi kada je riječ o kulturnim razlikama i manjkavoj podudarnosti između dve kulture koje se upoređuju. Pod terminom kulturna specifičnost sažete su sve forme jezičkog i nejezičkog ponašanja i djelovanja, koje su drugačije u osnovi jedne kulture, prevladajući svojim normama i konvencijama, ali takođe i na osnovu istorijskih, političkih, geografskih, klimatskih ili ostalih uslova, u odnosu na druge kulture. Tako da se može govoriti o realijama, kulturno-specifičnim elementima, kulturno-specifičnim fenomenima, kulturalijama, kulturama, kulturno-specifičnim rečima, ključnim rečima iz kulture, itd..

Postoji veliki broj riječi koje su specifične samo za njemačko govorno područje, tako da u našem jeziku ne postoji adekvatan ekvivalent. Npr.: *Schadenfreude* (radovanje nečijoj nesreći); *Kuddelmuddel/ Mischmasch/ Wirrwarr* (može se prevesti kao kaos, ali zaista su ovo riječi koje su specifične samo za njemačko govorno područje); *Ohrenschmaus* (kada je nešto lepo za slušanje onda se to naziva *Ohrenschmaus*); *Dreikäsehoch / Naseweis* (naziv za dete koje se nedolično ponaša); *Naschkatze* (naziv za osobu koja rado jede slatko); *Fernweh* (želja za putovanjem); *Feierabend* (kraj radnog vremena); *trödeln* (gubiti vreme ili raditi nešto polako); *Purzelbaum* (prevrtanje preko glave); *Querkopf* (tordoglava osoba); *Denkpause* (pauza za razmišljanje); *Bruderherz* (muška osoba, može biti brat ili prijatelj, koja vam je posebno draga); *Totensonntag* (poslednja nedelja u decembru, Dan sećanja na mrtve); *Penner* (lutalica); *Leichenschmaus* (jelo koje se postavlja nakon dolaska sa groblja) itd.. Postoje i riječi u našem jeziku koje nemaju odgovarajući ekvivalent u njemačkom jeziku. To su npr. tradicionalna jela kao što su *mantije, pita, ćevapi, đuveč, jahinja* itd.. Ili riječ *tafra* za koju ne postoji odgovarajući ekvivalent u njemačkom jeziku, zato što je ta riječ specifična samo za našu sredinu. Titule kao što su *beg, paša, reisul-ulema, muftija, imam, hatib, hafiz, itd.,* dakle riječi koje su arapskog ili turskog porijekla a koje smo prilagodili našem jeziku.

KULTURA KAO PROBLEM PREVOĐENJA

Pojam problema prevođenja odnosi se na sve faktore procesa prevođenja, koji počinju sa recepcijom izvornog teksta i završavaju se sa stvaranjem ciljnog teksta. Umjesto pojma *problem* prevođenja u literature, možemo naći naziv *poteskoće* u prevođenju. Većina autora koristi pojam *problem* i *poteskoće* kao sinonim.

Raniji pristupi problema prevođenja iz 1960-tih i 1970-tih bavili su se, na osnovu tradicije u tom vremenu i vladajuće lingvističke orijentacije, isključivo mogućnošću bukvalnog prevoda i problematike ekvivalencije. O problemima ili poteškoćama prevođenja, govorilo se jedino tada, kada se izvorni tekst nije mogao prevesti "reč po reč" u ciljnom tekstu iz tekst-internih ili tekst-eksternih razloga, dakle kada bukvalni prevod nije bio moguć. (Loogus, 2009:94)

Danas se prevodioci slažu sa time da semantičko i formalno "bukvalno prevođenje" predstavlja uobičajan slučaj, koji ne mora baš da bude indikacija za *problem* prevođenja. Aktivna uloga prevodioca se reducira na "vanjezično razumevanje teksta", mogućnost stvarnog prenosa zavisi samo od teksture.

Krajem 1980-tih, Kristian Nord napravio je klasifikaciju problema nauke o prevođenju. Za razliku od drugih prevodioca Nord isključivo pravi razliku između problema prevođenja i poteškoća prevođenja. Pod problemima prevođenja, Nord podrazumeva zadatke, koje prevodilac mora da reši, koji mu prave ogromne probleme, bili to npr. problemi prevođenja koje on nikada nije učio da rešava. Problemi prevođenja su objektivni, zavise od osobe koja prevodi i spoljnih odnosa, situacije prevođenja, zadataka prilagođavanja i zadataka implementacije. Poteskoće prevođenja su stvarni problemi, koje

prevodilac treba da riješi i čije riješenje zavisi od jezičke, kulturološke i prevodilačke kompetencije prevodioca ili od datih uslova situacije prevodenja. (Loogus, 2009:97)

Problemi prevodenja karakterišu se na osnovu svoje definicije i relativizuje se kroz odgovarajući jezički par. Postoje problemi na koje prevodilac nema uticaj, npr. defekti u izvornom jeziku, koji prenošenje teksta čine nemogućim, ali kod takvih problema se ne radi o problemima prevodenja, tj. problem prenosa u užem smislu, već se radi o problemima vezanih za određeni zadatak, čije riješenje zavisi od iskustva prevodioca. Gisela Thome pod problemom prevodenja podrazumeva tekst-interne i tekst-eksterne poteškoće, koji prevodilac sa datom kompetencijom, u određeno vreme, pod određenim radnim uslovima, u odnosu na oba jezika i kulture, treba u rješavanju svog zadatka da prevaziđe. Prevodenje je djelatnost zasnovana na znanju, problemi prevodenja mogu biti određeni samo na osnovu sveopćeg znanja prevodioca. (Loogus, 2009:98)

KULTUROLOŠKE KONOTACIJE

Svi pažljivi posmatrači koji se susreću sa drugim narodima, nacijama i kulturama, trebali su primetiti da se njihove norme vrijednosti i predstave u potpunosti ne podudaraju. Oni razmišljaju drugačije, drugačije i djeluju od nas samih, što za nas ponekad nije razumljivo. Iako svima svoje ponašanje djeluje najlogičnije, ponašanje drugih takođe djeluje logično, ako taj neko gleda iz svoje perspektive. Kulturološke konotacije su teško razumljive i teško ih je razgraničiti. Često se o kulturološkim konotacijama priča onda kada pripadnici jednog kulturnog kruga određene riječi povezuju sa određenim predmetima, događajima i emocijama. (Loogus, 2009:115)

Konotativno značenje uključuje među ostalom emocionalnu komponentu izjave, koja može da zavisi od različitih faktora. Na primjer, riječ *Wasser* (*voda*) izaziva različite predstave i dodatna značenja. Kod stanovnika pustinja ovaj pojam izaziva sasvim druge emocije od stanovnika primorskih oblasti koji su najčešće ugroženi zbog poplava. Poljuprivrednici, koji svoju vodu za piće vade iz bunara, imaju drugačiji emocionalni odnos prema vodi nego ljudi koji žive u gradu, koji koriste tekuću vodu iz slavine itd.. Dakle, konotacija sadrži i emocionalne vrijednosti i subjektivne interpretacije kao i kulturno-specifične vrijednosti i ideološke pretpostavke. (Loogus, 2009:121)

Kulturološke konotacije igraju kod relevantnog prevodilačkog razumevanja teksta i zatim kod novog stvaranja teksta važnu ulogu. Razumijevanje slijedi uvijek na osnovu sopstvenih kulturoloških šablona i iskustava. Imenovanje predmeta nosi uvijek tumačenja sa sobom koja su od kulture do kulture različita. Kada na primjer njemački čitaoci čitaju estonski tekst sa njemačkim prevodom, onda se radi o njemačkom tekstu a ne o originalu. Jedan Estonac koji čita tekst u originalu tumači određene izjave skroz drugačije od čitaoca koji čita prevod. Kulturološke konotacije u tekstu nisu zapisane, nego se podrazumijevaju na osnovu razumijevanja teksta. (Loogus, 2009:123)

Markenštajn nam ukazuje na to, da lična imena, geografske oznake, datumi, imena mjeseci, koji obično važe za neproblematične u odnosu na odgovarajuće leksičke jedinice u drugim jezicima, imaju u određenim kontekstualnim kontekstima veliki konotativni potencijal i direktno utiču na razumevanje teksta. Širom sveta su poznati toponimi *Auschwitz* ili *Hiroshima*, koji su svojim konotacijama postale istorijske realije. Na isti način se određene istorijske osobe povezuju sa određenim političkim, istorijskim, kulturološkim događajima. Ako se vlastita imena, koja su poznata samo unutar jedne određene kulture, pojavljuju u prevedenom tekstu, onda se ona u svojim povezanim konotacijama gube. Za čitaoce ciljne kulture se radi jednostavno o imenu, koje ne izazivaju dalje asocijacije. (Loogus, 2009:124)

Ako je jezik iskaz kulture onda se tuđi tekstovi teško prevode. (Mikić/Kučić, 2004:48) Naukom prevođenja se dve kulture dovode u kontakt jedna sa drugom. Projekcija izvorne kulture na ciljnu kulturu vodi često do saznanja, da se obe kulture u pojedinim oblastima podudaraju, a u drugim se ne podudaraju. Nepodudaranje kultura na leksičkom polju može biti objašnjena kroz razlike u jezičkom sistemu. Prevodilac mora da nađe rešenje u ciljnom jeziku. Kakav proces će on za to primeniti, zavisi od jezičkih argumenata kao i od situacionih uslova prevodilačkog, komunikativnog akta. (Loogus, 2009:127)

Prevodilačke odluke zavise od jezičkog i kulturnog para, od tipa teksta i vrste teksta u kojima se pojavljuju kulturne specifičnosti, od ciljnog primaoca prevoda kao i od vremenske distance između izvornog teksta i prevoda. Kod odluka se istovremeno posmatra više atributa, i prati se više ciljeva. Teorija prevođenja nudi različita rešenja prevodilačkih problema koji su kulturno uslovljeni. Većina prevodilačkih rešenja stavljaju akcent na pojedine izraze, to znači, daju se predlozi kako se konkretan izvorni kulturološki izraz može reprodukovati u ciljnom tekstu. Pošto prevodilačka standardna procedura za prevođenje kulturnih specifičnosti polazi od direktnog preuzimanja, *kalka* (termin koji se upotrebljava da označi stvaranje novih riječi u jednom jeziku po ugledu na riječi iz drugih jezika, postoje kalkovi koji dosledno slede original i predstavljaju bukvalne prevode, kao i oni koji u sastavnim djelovima sadrže odstupanje od uobičajenog značenja riječi, što ukazuje na njihovo strano porijeklo), parafraziranja, objašnjenja, analogno građenje riječi (formiranje lingvističkih jedinica po uzoru na druge) pa sve do izostavljanja reči. (Loogus, 2009:128)

ZAKLJUČAK

Problemi prevođenja mogu se zasnivati na raznim uzrocima, na pojedine prevodilac nema veliki uticaj, ali većina njih zavisi od njegovog znanja. Znanje prevodioca nije dovoljno za prevazilaženje situacije i on je sa zadacima preopterećen ili prevodiocu se nudi puno različitih opcija prevođenja, ali on nije u stanju da odabere optimalno rešenje. U principu uzrok može biti i nesposobnost pronalazjenja rešenja problema kao i nedostatak jezičkog,

kulturološkog, stručnog i metodičkog znanja. Prevod se sagledava kao kompleksna aktivnost koja podrazumijeva višestruke kompetencije od lingvističkih do kulturoloških, a i sama kulturološka kompetencija obuhvata više komponenti koje prevodilac treba da razvije.

Dolazimo do zaključka da sam prevodilac treba da odabere najlakši način da savlada prepreke koje mu se pojavljuju prilikom prevođenja. Da li će on koristiti pomoćna sredstva prilikom prevođenja ili preuzeti riječi iz drugog jezika, ili ipak izostaviti neku riječ, odluka je njegova, ali je najbitnije da se prenese srž poruke. Da čitaoci, iako nisu upoznati sa jednom određenom kulturom, ipak dobiju informacije koje su im potrebne.

